

KOLEKTIVNA BIOGRAFIJA PROFESORA OSJEČKIH GIMNAZIJA NA PRIJELAZU IZ 19. U 20. STOLJEĆE NA OSNOVU MATICA I SPOSOBNIKA PROFESORA

Sergej Filipović

Filozofski fakultet Osijek
Lorenza Jaegera 9
HR-31000 Osijek
sfilipovic@ffos.hr

Luka Vrbanić

Filozofski fakultet Osijek
Lorenza Jaegera 9
HR-31000 Osijek
luka.vrbanic30@gmail.com

Izvorni znanstveni rad
UDK: 373.5-05(497.543)(091)

U ovom se članku obrađuju podaci o profesorima osječkih gimnazija s kraja 19. i početka 20. stoljeća. Na temelju određenih matica i sposobnika koji se danas čuvaju u Državnom arhivu u Osijeku te relevantne literature koja se tiče obrazovanja, osječkog školstva i osječkih gimnazija prozopografski se konstruira slika osječkih profesora u navedenom razdoblju. Na kraju članka izvedeni su zaključci koji upućuju na to kako je na prijelomu stoljeća izgledao prosječni osječki profesor.

Ključne riječi: kolektivna biografija, profesori, Osijek, gimnazije.

UVOD

Kvalitetno obrazovanje jedno je od ključnih preduvjeta uspješnog razvoja svakog društva. Uz dobro osmišljene zakonodavne okvire i nastavne planove i programe te materijalnu opremljenost škola, jednu od ključnih komponenti obrazovanja čini nastavni kadar. Što je nastavni kadar kvalitetniji, očekivano je da je kvalitetnije i obrazovanje, a kao što je već navedeno, kvalitetno obrazovanje vodi boljem društvu. U ovome radu istražuje se nastavnički kadar osječkih gimnazija na prijelazu iz 19. u 20. stoljeću. Gimnazije su odabrane kao rasadnici obrazovanoga kadra koji se često upućivao na daljnje visokoškolsko obrazovanje. Upravo u razdoblju prijelaza iz 19. u 20. stoljeće osječku Veliku kraljevsku gimnaziju pohađao je i kasniji dobitnik Nobelove nagrade Leopold Lavoslav Ružička. U prvi razred upisao se školske godine 1898./99., a uspješno maturirao 1906. godine.¹ Nešto kasnije Realnu gimnaziju u Osijeku pohađao je još jedan dobitnik Nobelove nagrade – Vladimir Prelog.

Profesore osječkih gimnazija već se istraživalo te o toj temi postoje napisani i znanstveni članci i monografije. Posebno se ističe knjiga *Biografije učitelja i profesora osječkih gimnazija i srednjih škola od 1855. do 1945. godine*, priređivača Stjepana Sršana, u kojoj su dani osnovni podaci o gotovo svim profesorima osječkih gimnazija, no oni nisu podvrgnuti dubljoj analizi. Stoga je odlučeno produbiti spoznaje o toj temi tako da se otkrije kako je izgledao prosječni profesor osječke gimnazije na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće. Dakle, neće se gledati pojedini profesori i njihova imena i prezimena, nego profesori kao skup pojedinaca. Za metodu istraživanja odabrana je kolektivna biografija ili prozopografija, a kao izvori matice i sposobnici profesora osječkih gimnazija.

Prozopografija je poznata pod različitim nazivima: kolektivna biografija, analiza višestrukih karijernih puteva i prozopografija, pri čemu se povjesničari koji se bave modernom i suvremenom poviješću najčešće koriste prvim navedenim nazivom – kolektivna biografija. Postoje brojne definicije prozopografije. Tako je Lawrence Stone definira kao istraživanje zajedničkih značajki određene skupine ljudi kroz kolektivno proučavanje njihovih života.² Donald Broady, pak, definira je kao istraživanje pojedinaca koji pripadaju istom polju ili skupini, a iako se prikupljaju opsežni podaci o tim pojedincima, to se ne čini zbog istraživanja tih pojedinaca, već povijesti i strukture te skupine.³ Verboven, Carlier i Dumolyn navode da je prozopografija kolektivna biografija koja opisuje vanjska obilježja populacije ili skupine za koju je istraživač utvrdio da ima zajedničku

poveznicu.⁴ Vidljivo je da je svim definicijama zajedničko spominjanje prikupljanja informacija o pojedincima koji čine određenu skupinu kako bi se dobile karakteristike prosječnog člana istraživane skupine.

U prozopografsku analizu uključeni su svi profesori Kraljevske velike gimnazije i Kraljevske realne gimnazije koji su u tim školama predavali u posljednjem desetljeću 19. stoljeća i prvom desetljeću 20. stoljeća, odnosno između 1890. i 1910. godine. Glavni izvori podataka koji se koriste su matice i sposobnici profesora iz arhivskih fondova Velike gimnazije Osijek i Realne gimnazije, koji se čuvaju u Državnom arhivu u Osijeku. Podaci za Kraljevsku veliku gimnaziju sačuvani su u dvije knjige: *Matici i sposobniku za učitelje 1882-1900.* i *Matici i sposobniku za učitelje 1905-1928.* Podaci za Kraljevsku realnu gimnaziju također su sačuvani u dvije knjige: *Matici i sposobniku za učitelje 1871-1905.* i *Matici i sposobniku za učitelje 1905-1913.*

ZAKONODAVNI OKVIRI I REFORME

Važne reforme školskog i obrazovnog sustava, a posebice gimnazijskog obrazovanja, događaju se polovicom 19. stoljeća te, u slučaju gimnazija, ostaju vrijediti, uz poneke sitnije promjene sve do raspada Austro-Ugarske Monarhije. Prvi ključan dokument bio je „Nacrt temeljnih načela javne nastave u Austriji“, donesen 1848. godine. U skladu s prosvjetiteljskim idejama i po uzoru na pruski obrazovni sustav, u njemu je briga za uređenje školstva definirana kao jedno od osnovnih prava države. Srednje su škole podijeljene na stručne i općeobrazovne. Prve su učenike pripremale za stručna zanimanja, a druge za nastavak obrazovanja na fakultetima i tehničkim institutima. Spajanjem gimnazija dvogodišnjih tečajeva filozofije koji su služili kao priprema za studije, gimnazije postaju osmogodišnje škole te se u njima povećava broj sati matematike, prirodoslovnih predmeta i živih jezika.⁵ Drugi ključan dokument, nastao na temelju prethodnog dokumenta, bio je „Nacrt ustroja gimnazija i realnih škola“, donesen 1849. godine. Po njemu se gimnazije dijele na četverogodišnje niže i četverogodišnje više gimnazije, nastava u njima je na materinskom jeziku, a razredne učitelje koji su predavali gotovo sve predmete u jednom razredu zamijenili su predmetni nastavnici koji su predavali jedan predmet ili nekoliko srodnih predmeta.⁶ Iako novi zakoni do raspada Monarhije nisu doneseni, s obzirom na to da je Hrvatska nakon sklapanja Hrvatsko-ugarske nagodbe u pogledu školstva bila autonomna, Zemaljska je vlada, odnosno njezin Odjel za bogoštovlje i nastavu, odluke i sitnije reforme što se tiče gimnazija, donosila kroz svoje naredbe. Tako je 1886. propisana jedinstvena naučna osnova za sve hrvatsko-slavonske gimnazije i doneseni su

1 Sršan, Stjepan. Nobelovac Lavoslav Leopold Ružička (1887. – 1976.) i njegovo osječko školsko okruženje 1894. – 1906. godine. // Glasnik arhiva Slavonije i Baranje 9(2007), str. 188.

2 Stone, Lawrence. Prosopography. // Daedalus 100(1971), str. 46.

3 Broady, Donald. French prosopography: definition and suggested readings. // Poetics 30(2002), str. 381-382.

4 Verboven, Koenrad; Carlier, Myriam; Dumolyn, Jan. A Short Manual to the Art of Prosopography. // Prosopography Approaches and Applications. A Handbook. / Linacre College, 2007. Str. 39.

5 Horbec, Ivana; Matasović, Maja; Švoger, Vlasta. Od protomodernizacije do modernizacije školstva u Hrvatskoj: zakonodavni okvir. Zagreb : Hrvatski institut za povijest, 2017. Str. 32.

6 Isto, str. 33.

programi u pogledu sadržaja pojedinih nastavnih predmeta.⁷ U osmorazrednoj gimnaziji prema tom nastavnom planu ukupna tjedna satnica predmeta tijekom svih osam godina školovanja zbrojeno bila je sljedeća: nauk vjere (16), latinski jezik (47), grčki jezik (28), hrvatski jezik (26), njemački jezik (18), zemljopis (8), povijest (7), povijest i zemljopis (13), matematika (24), prirodopis (10), fizika (10), filozofska propedeutika (4) i krasnopis (2). Tjedna satnica kretala se od 25 sati u prvom do 28 sati u drugom razredu. Od 1894. godine malo je reduciran broj sati klasičnih jezika (latinski za 6, grčki za 3) u korist prirodnih predmeta.⁸

Što se tiče gimnazijskih profesora, reforma iz 1849. godine, osim što je profesore učinila predmetnim nastavnicima, učinila ih je i svjetovnjacima jer su gimnazije kao institucije podržavljene, a jedini su izuzetak činili vjeroučitelji. Učitelji u srednjim školama mogli su biti redovni, sporedni i pomoćni. Redovni učitelji su oni s položenim učiteljskim ispitom. Izvanredni ili sporedni učitelji nisu morali imati položeni učiteljski ispit, ali mogli su poučavati samo kaligrafiju, crtanje, pjevanje, gimnastiku i slične tehničke predmete te moderne jezike (izuzev materinskog jezika). Pomoćni su učitelji bili učiteljski kandidati u vrijeme pokusne godine. Sporedni i pomoćni učitelji nisu bili za stalno zaposleni u gimnazijama. U gimnaziji je bio jedan ili više vjeroučitelja one vjere koju ispovijeda većina učenika. U potpunoj gimnaziji trebalo je biti dvanaest redovnih profesora, a u nižoj njih šest.⁹ Tjedna satnica redovnih profesora bila je najviše dvadeset sati nastave tjedno. Učiteljski ispit za srednje škole polagao se pred posebnim ispitnim povjerenstvom čiji su članovi bili sveučilišni profesori koje je imenovala Zemaljska vlada. Kao preduvjet da bi uopće mogao izaći na ispit, ispitni je kandidat trebao polaziti četiri godine sveučilište (najčešće Filozofski fakultet), od čega je trebao barem šest semestara slušati znanstvene i stručne predmete za koje želi ostvariti učiteljsko zvanje. Također, kandidat je morao dokazati da je slušao filozofiju, psihologiju, logiku i pedagogiju. Učiteljsko zvanje moglo se steći za glavnu i sporednu struku. Učitelji su u gimnazijama zapošljavani dekretima Zemaljske vlade, Odjela za bogoštovlje i nastavu. Imenovanje u više stručno zvanje i prijelaz u viši činovnički / platežni razred određivani su na temelju godina službe i kvalitete rada. Stručna zvanja srednjoškolskih učitelja bila su namjesni učitelj, pravi učitelj i profesor.¹⁰

OSJEČKE GIMNAZIJE

Povijest osječkih gimnazija seže do prve polovice 18. stoljeća, preciznije u 1729. godinu. Te su godine isusovci osnovali srednju školu – Studia inferiora, odnosno četverogodišnju nižu gimnaziju temeljenu na Ratio Studiorumu.¹¹ Škola je tada djelovala samo osam godina, do 1737. godine. Na poticaj virovitičkog podžupana Ivana Adamovića i uz novčanu potporu carice Marije Terezije 1765. isusovačka klasična gimnazija opet je otvorena, a financirale su je sve tri tadašnje osječke gradske općine.¹² Nakon ukidanja isusovačkog reda 1773. godine, isusovci su ipak ostali gimnazijski profesori, no s vremenom su školu počeli preuzimati franjevci koji su njome upravljali do 1855. godine. Školske godine 1854./55. klasična gimnazija postala je potpuna osmorazredna gimnazija te je tako djelovala sve do svoga ukinuća.¹³ Od 1862. do 1925. godine puno ime škole glasilo je Kraljevska velika gimnazija u Osijeku.¹⁴

Druga osječka gimnazija, ona realna, osnovana je na poticaj slavonskih velikaša i uz potporu gradskog poglavarstva gotovo 150 godina nakon klasične gimnazije, 1870., kad je upisan prvi razred učenika. Iako je škola osnovana kao mala trorazredna realka te su se svake sljedeće godine upisivali dodatni razredi, u međuvremenu je došlo do promjene propisa te je trajanje male realke produljeno na četiri razreda. Stoga je upisan i četvrti razred, a nakon toga se nastavilo i s upisima petog, šestog, sedmog i, na koncu, osmog razreda te je tako mala realka postala velika realka. Financiranje škole je od 1877. godine, kad je velika realka postala državni zavod, preuzela Zemaljska vlada, iako je dijelom i grad Osijek školu još financirao. Konačno, 1895. godine Zemaljska je vlada veliku realku proglasila Realnom gimnazijom s osam razreda.¹⁵ Treba spomenuti i da je od 1893. godine Realnoj gimnaziji u Osijeku pripojena trorazredna Viša trgovačka škola, koja će se osamostaliti tek 1918. godine. Imena koja je gimnazija nosila u godinama kojima se bavi u ovome radu bila su Kraljevska velika realka (1877. - 1893.), Kraljevska velika realka i s njom spojena Viša trgovačka škola (1893. - 1895.) i Kraljevska realna gimnazija i s njom spojena Kraljevska viša trgovačka škola (1895. - 1918.).¹⁶

U daljnjem tekstu koristit će se pojednostavljenim nazivima Velika gimnazija i Realna gimnazija.

KOLEKTIVNA BIOGRAFIJA PROFESORA

U proučavanome razdoblju od 1890. do 1910. godine, prema dostupnim podacima iz matica i sposobnika, u dvije osječke gimnazije ukupno je radilo 135 profesora, od čega

7 Szabo, Agneza. Prilog istraživanju hrvatskoga srednjeg školstva u 19. stoljeću. // Nastavni vjesnik 1(1997), str. 31.

8 Radman, Ljuba. Gimnazije u Osijeku. // Povijesni pregled razvoja osječkih gimnazija // Ravnatelj, profesori i maturanti 1729. – 2000. uredio Julijo Martinčić. Osijek-Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti. Zavod za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku, 2001. Str. 11.

9 Gaćina Škalamera, Sonja. Gimnazijski profesori. // Klasične gimnazije u Hrvatskoj / uredila Štefka Batinić. Zagreb: Hrvatski školski muzej, 2007. Str. 49.

10 Isto, str. 51.

11 Gaćina Škalamera, Sonja. Gimnazija u Osijeku. // Klasične gimnazije u Hrvatskoj / uredila Štefka Batinić. Zagreb: Hrvatski školski muzej, 2007. Str. 77.

12 Filipović, Sergej. Osječko srednje školstvo od 1729. godine do početka Prvog svjetskog rata. // Essehst 2(2010), str. 45.

13 Gaćina Škalamera, Sonja. Gimnazijski profesori. Str. 80.

14 Radman, Ljuba. Nav. dj., str. 9.

15 Mažuran, Ive. Realna gimnazija u Osijeku 1870-1941. // Zbornik za historiju školstva i prosvjete 7(1973), str. 77-79.

16 Sršan, Stjepan. Profesori osječkih gimnazija 1855. – 1945. Osijek: Državni arhiv u Osijeku, 2009. Str. 22-23.

47 u Velikoj gimnaziji, a 96 u Realnoj gimnaziji.¹⁷ Zbroj profesora u obje škole nije jednak ukupnom broju profesora jer je dio profesora radio u obje škole. Dostupni podaci o svim profesorima postavljeni su u tablice te su na osnovi njih analizirani podaci. Valja imati u vidu da ne postoje potpuni podaci za svakog profesora pa su u analizi izbačeni profesori za koje podaci nisu potpuni.

Prva analizirana kategorija bila je mjesto rođenja profesora. S obzirom na to da je u proučavanome razdoblju postojala Trojedna Kraljevina Hrvatska, Slavonija i Dalmacija, mjesto rođenja profesora također je, kako bi se izbjegla anakronost, podijeljeno na navedeni način, odnosno kao mjesto rođenja gledaju se posebno Hrvatska, Slavonija, Dalmacija, ali i Istra i Vojna krajina, iako, ako bismo gledali današnje granice, određeni dijelovi Republike Hrvatske nisu bili dijelom granica Trojedne Kraljevine i obrnuto. Gotovo polovica profesora bila je rođena na prostoru tadašnje Hrvatske, preciznije njih 67, odnosno 49,63%. Slijedi Slavonija s 46, tj. 34,07%, dok su na prostoru Dalmacije rođena samo 3 profesora (2,22%), a na području Vojne krajine i Istre po 1 (0,74%). Od ostalih područja najviše je profesora rođeno u Ugarskoj 7 (5,19%), Češkoj 4 (2,96%) i Kranjskoj 2 (1,48%).¹⁸ Ostala područja rođenja profesora bila su Francuska, Italija, Moravska, Gornja Austrija i Štajerska, svagdje po 1 profesor (0,74%). Zanimljivo, u samom Osijeku rođeno je 14 profesora, odnosno njih 10,37%.¹⁹ Vidljivo je da profesorska mjesta u većini nisu držale osobe iz lokalnog i regionalnog okružja, nego je većina dolazila iz drugih dijelova Trojedne Kraljevine, napose iz Hrvatske, što se može objasniti centralističkim načinom imenovanja profesora Zemaljske vlade koja nije uvijek gledala da profesore na radna mjesta pošalje u krajeve iz kojih oni izvorno dolaze. Ipak, lokalni pečat postojao je s obzirom na to da je svaki deveti profesor bio rodnom iz Osijeka. Što se tiče međunarodnog pečata, on je ipak bio slabije izražen jer je samo 14,07% profesora rođeno u krajevima izvan Trojedne Kraljevine, što je možda manje od očekivanog s obzirom na veličinu i raznolikost Austro-Ugarske Monarhije.

Sljedeća kategorija analize bila je vjerska pripadnost profesora. Očekivano, najveći broj profesora izjašnjavali su se kao pripadnici rimokatoličke vjeroispovijesti, njih gotovo četiri petine, točnije 106, odnosno 78,52%. Nakon rimokatolika po brojnosti dolaze pripadnici pravoslavne, odnosno grčko-istočne vjeroispovijesti, njih 19 ili 14,07%, zatim židovi, odnosno pripadnici Mojsijeve vjere, njih 7 ili 5,19%, te protestanti, odnosno pripadnici evangeličko-augsburške vjeroispovijesti, njih 3 ili 2,22%.²⁰ Profesora koji su se izjašnjavali drugačije nije bilo.

17 HR-DAOS-157. Velika gimnazija Osijek. Knjiga 114. Matica i sposobnik za učitelje 1882-1900. ; Knjiga 115. Matica i sposobnik za učitelje 1905-1928. ; HR-DAOS-158. Realna gimnazija. Knjiga 34. Matica i sposobnik za učitelje 1871-1905. ; Knjiga 35. Matica i sposobnik za učitelje 1905-1913.

18 Isto.

19 Isto.

20 Isto.

Iako su se svi profesori osječkih gimnazija izjašnjavali kao vjernici, gimnazije su izgubile svoj vjerski karakter te postale svjetovne škole. Velika je gimnazija tako prešla u svjetovne ruke školske godine 1855./56.²¹ pa je 128 ili 94,81% profesora dolazilo iz svjetovnih redova, dok je samo 7 ili 5,19% profesora dolazilo iz crkvenih redova, napose oni koji su predavali nauk vjere.²²

Obrazovanje profesora, odnosno onih koji će obrazovati druge, od iznimne je važnosti za svako društvo. Bez kvalitetnog obrazovanja onih koji će obrazovati nema kvalitetnog obrazovanja ni za koga. Profesori osječkih gimnazija bili su vrlo obrazovani jer su praktički svi završili visoke studije. Studije su, uz poneki izuzetak, mahom završavali unutar Monarhije, ali u njezinim različitim dijelovima. Nerijetko je slučaj bio da su profesori studirali i na dva, ponekad čak i tri sveučilišta. Preciznije, njih 96 ili 71,11% studiralo je na jednom sveučilištu, 32 ili 23,70% na dva sveučilišta, a 5 ili 3,70% na tri sveučilišta. Za jednog profesora nisu pronađeni podaci gdje je studirao, a jedan nije studirao.²³ Izvan Hrvatske najčešće su studirali u Austriji (43,70%) i Mađarskoj (6,66%), što je zanimljivo jer je golema prednost na strani Austrije, iako je Osijek bio u ugarskom dijelu Monarhije. To se može objasniti time što je poglavito Beč bio centar cijele Monarhije, a kao takav i glavno obrazovno središte. Osim Austrije i Mađarske, osječki su profesori studirali i u Češkoj (3,70%), Italiji (1,48%), Sloveniji (1,48%), Njemačkoj (1,48%), Francuskoj (1,48%) i Rusiji (0,74%). Ukupno gledano, čak je 72 (53,73%) profesora barem djelomično studiralo izvan Hrvatske, dok ih je 62 (46,27%) studiralo samo u Hrvatskoj. Pogledamo li gradove u kojima su osječki profesori studirali, najviše ih je bilo u Zagrebu (64,44%), Beču (37,78%), Budimpešti (6,67%), Grazu (5,93%) i Pragu (2,96%). Od hrvatskih gradova, osim Zagreba, dvojica su zvanje stekla na bogosloviji u Đakovu (1,48%). Ostali gradovi u kojima su osječki profesori studirali bili su Berlin, Brno, Firenza, Innsbruck, Ljubljana, Lyon, Maribor, München, Padova, Pariz, Parma, Pavia, Petrograd i Srijemski Karlovci. Dio profesora imao je stečene doktorate, njih 8,89%. Dva su profesora bili doktori prava²⁴, tri doktori teologije, a sedam doktori filozofije. Šest je profesora koji su stekli doktorate studiralo u Zagrebu, pet u Beču, a jedan u Grazu.²⁵

Jedna od bitnih komponenti nečijeg obrazovanja jest i govorenje stranih jezika. Srećom, matice i sposobnici donose podatke i o poznavanju stranih jezika.²⁶ Hrvatski jezik govorili su svi profesori, što je bilo i očekivano od gimnazijskih profesora. Također, svi profesori (osim jednog)

21 Firinger, Kamilo. Osječka gimnazija (1729.-1929.). // Život i škola 5(1956), str. 4.

22 HR-DAOS-157. VGO. Knjiga 114. Matica i sposobnik za učitelje 1882-1900. ; Knjiga 115. Matica i sposobnik za učitelje 1905-1928. ; HR-DAOS-158. RG. Knjiga 34. Matica i sposobnik za učitelje 1871-1905. ; Knjiga 35. Matica i sposobnik za učitelje 1905-1913.

23 Oba navedena profesora predavala su židovski vjeronauk.

24 Obojica su radili kao eksterni učitelji.

25 HR-DAOS-157. VGO. Knjiga 114. Matica i sposobnik za učitelje 1882-1900. ; Knjiga 115. Matica i sposobnik za učitelje 1905-1928. ; HR-DAOS-158. RG. Knjiga 34. Matica i sposobnik za učitelje 1871-1905. ; Knjiga 35. Matica i sposobnik za učitelje 1905-1913.

26 Za jednog profesora nema podataka.

govorili su i njemački jezik kao glavni jezik Monarhije. Dakle, već u početku bilo je osigurano da praktički svaki profesor govori barem jedan strani jezik. Ipak s tim minimalnim kriterijem zadovoljilo se samo nešto manje od trećine profesora, preciznije njih 41 ili 30,59%. Ostali su se profesori osposobili u govorenju dodatnih stranih jezika. Tako je 38 ili 28,36% profesora govorilo dva strana jezika, 39 ili 29,10% tri, 6 ili 4,48% četiri te 7 ili 5,22% pet stranih jezika. Preostali profesori bili su pravi poliglotti jer je po jedan profesor, odnosno 0,75%, govorio i šest, sedam, čak i osam stranih jezika.²⁷ No koje su strane jezike profesori govorili? Uz već spomenuti njemački jezik koji je govorilo 133 ili 99,25% profesora, najčešći jezici bili su klasični-latinski i grčki. Latinskim se služilo 34 ili 25,37%, a grčkim 32 ili 23,88% profesora. Taj visoki postotak donekle je razumljiv zato što je latinski nekad čak bio nastavni jezik, pogotovo kad se posebno gleda Velika gimnazija, gdje se čak 54,35% profesora služilo latinskim i grčkim jezikom. U Realnoj gimnaziji taj je postotak ipak bio znatno niži, odnosno latinskim se jezikom koristilo 14,58%, a grčkim 12,50% profesora. Od živih jezika, uz njemački, profesori su najčešće govorili francuski jezik 46 (34,33%). Znatan udjel imali su i talijanski 20 (14,93%), češki 13 (9,70%), mađarski 10 (7,46%) i ruski jezik 10 (7,46%).²⁸ Iznenađuje dosta nizak postotak govornika mađarskog jezika, pogotovo zbog pripadanja ugarskom dijelu Monarhije. Postotak je samo nešto veći od postotka studenata koji su studirali u Budimpešti pa se od njih i očekivalo da se služe mađarskim jezikom. Očito je da se gotovo nitko drugi nije pozabavio učenjem mađarskog jezika, što pokazuje da je usmjerenje gimnazija više išlo prema centralnoj vlasti u Beču, nego prema ugarskom prijestolnici. Engleski jezik također nije poznavao velik broj profesora, samo njih 7 (5,22%). Ostali jezici koje su govorili profesori osječkih gimnazija bili su slovenski 3 (2,24%), slovački 3 (2,24%), poljski 2 (1,49%), turski 1 (0,75%), arapski 1 (0,75%) i sirijski 1 (0,75%).²⁹ Prosječno su se profesori osječkih gimnazija služili s 2,34 strana jezika, što pokazuje visoku razinu obrazovanja.

Što se tiče vojne službe, vojsku je služilo 45,89% profesora, a njih 54,11% nije. Od onih profesora koji su služili vojsku, najčešće su bili u 25. domobranskoj zagrebačkoj pješačkoj pukovniji, 53. pješačkoj pukovniji Zagreb, 78. osječkoj pješačkoj pukovniji, 79. ličkoj pješačkoj pukovniji i 96. karlovačkoj pješačkoj pukovniji.³⁰

U maticama i sposobnicima profesora mogu se naći i podaci o tome jesu li ulazili u brak ili nisu. Pomalo je iznenađujuće da je broj vjenčanih i nevjenčanih profesora gotovo jednak. Prema podacima iz matica i sposobnika samo se 68 ili 51,37% profesora vjenčalo, dok je njih čak 67

ili 49,63% bilo nevjenčano.³¹ Ipak, taj podatak treba uzeti s rezervom iz više razloga. Prvi je taj što se navedeni podaci odnose na vrijeme kad su istraživani profesori bili djelatnici jedne od dvaju osječkih gimnazija u razdoblju između 1890. i 1910. godine, stoga postoji vrlo visoka mogućnost da su stupali u brakove nakon što su prestali raditi u osječkim gimnazijama ili nakon 1910. godine. Drugi razlog zbog kojeg navedene podatke treba uzeti s rezervom jest mogućnost da se podaci u maticama i sposobnicima nisu ažurirali za sve profesore. Treći razlog jest što je dio profesora bio i iz crkvenih redova te stoga nisu bili u mogućnosti ulaziti u brak. Ipak, uzevši u obzir i navedene razloge, postotak vjenčanih profesora relativno je nizak, a jedan od razloga za to zasigurno može biti priroda profesorskog posla. Pri tome se ne misli na težinu posla ili radno vrijeme, nego na to što ih je Zemaljska vlada postavljala u različite dijelove države. Profesori su bili često premješteni tamo gdje se javila potreba za njima, zbog čega je bilo teže zasnivati obitelji.

Radno je iskustvo profesora u školama variralo. Nekima je jedna od osječkih gimnazija bila prvo radno iskustvo, a neki su promijenili i do šest škola prije zaposlenja u jednoj od osječkih gimnazija. Izračuni koje smo napravili temelje se na unosima u maticе i sposobnike u trenutku kad je određeni profesor radio u toj školi. Primjerice, ako se profesor u školi zaposlio 1897. i ondje je radio do 1902., gleda se u koliko je škola radio prije 1897. godine. Nakon odlaska iz škole, osim u slučaju prelaska u drugu osječku gimnaziju, radni put profesora više se nije pratio. Na taj su dobiveni podaci koji slijede. Prvo radno iskustvo osječkih gimnazijskih profesora koji su u osječkim gimnazijama radili između 1890. i 1910. bilo je u jednoj od istraživanih osječkih gimnazija u 28,77% slučajeva. Prethodno radno iskustvo u jednoj školi imalo je 30,14% profesora, u dvije škole 19,18%, a u tri 12,33%. Ptice selice bili su profesori koji su prije dolaska u osječku gimnaziju imali radno iskustvo u četiri (4,79%), pet (3,42%) i šest škola (1,37%). Mali dio profesora je, uz rad u školama, imao iskustvo rada i na drugim mjestima, odnosno radili su kao kapelani ili asistenti u muzejima (1,37%).³² Uključujući razdoblje i prije 1890., a da su u razdoblju između 1890. i 1910. radili u nekoj od osječkih gimnazija, i u Velikoj i u Realnoj gimnaziji radilo je 8 profesora. Iz Velike gimnazije u Realnu gimnaziju profesori su se premještali deset puta, dok su u obrnutom smjeru išli pet puta, s tim da su se neki premještali iz jednu u drugu gimnaziju i više puta. Osim iz jedne u drugu osječku gimnaziju, česti su bili i slučajevi dolaska i odlaska u i iz druge gimnazije na prostoru Trojedne Kraljevine. Najčešće su profesori u osječke gimnazije bili premješteni iz Kraljevske velike gimnazije u Požegi i Kraljevske realne gimnazije u Zagrebu, a često i iz Kraljevske velike gimnazije u Gospiću, Kraljevske realne gimnazije u Karlovcu (Rakovcu), Kraljevske velike gimnazije u Vinkovcima i Kraljevske realne gimnazije u Zemunu. Premještaji profesora iz osječkih gimnazija najčešće su bili u Kraljevsku realnu gimnaziju u Zagrebu

27 Rekorder je bio profesor Velike gimnazije Antonije Radić koji je govorio čak osam stranih jezika: njemački, talijanski, francuski, latinski, grčki, poljski, češki i ruski.

28 HR-DAOS-157. VGO. Knjiga 114. Matica i sposobnik za učitelje 1882-1900.; Knjiga 115. Matica i sposobnik za učitelje 1905-1928.; HR-DAOS-158. RG. Knjiga 34. Matica i sposobnik za učitelje 1871-1905.; Knjiga 35. Matica i sposobnik za učitelje 1905-1913.

29 Isto.

30 Isto.

31 Isto.

32 Profesori Franjo Posavac i Stjepan Osterman.

te Kraljevsku veliku gimnaziju u Zagrebu, a često i u Kraljevsku realnu gimnaziju u (Srijemskoj) Mitrovici, Kraljevsku realnu gimnaziju u Senju, Kraljevsku veliku gimnaziju u Varaždinu i Kraljevsku realnu gimnaziju u Zemunu. Dakle, vidljivo je da je mobilnost profesora bila lokalna (u i iz osječkih u osječke gimnazije), regionalna (u i iz osječkih u slavonske i srijemske gimnazije), ali i nacionalna (u i iz osječkih u gimnazije diljem Hrvatske).³³

Profesori osječkih gimnazija u jednoj od osječkih gimnazija počeli su raditi s prosječno 28,94 godine, pri čemu je najmlađi počeo raditi s 20, a najstariji sa 60 godina. Kako bi se dobila bolja slika kada su profesori započinjali s radom, podijeljeni su po skupinama od pet godina. Tako je između 20. i 24. godine započelo raditi 25,35% profesora; između 25. i 29. godine 44,37% profesora; između 30. i 34. njih 12,68%; između 35. i 39. njih 9,16%; između 40. i 44. njih 2,11%; između 45. i 49. njih 4,93%; između 50. i 54. godine 0% profesora; između 55. i 59. njih 0,7% te između 60. i 64. godine 0,7% profesora³⁴. Brojevi pokazuju da su se profesori osječkih gimnazija najčešće u njima zapošljavali u srednjim dvadesetim godinama.

ZAKLJUČAK

Korištenjem matica i sposobnika profesora osječkih gimnazija dobivena su osnovna obilježja profesora osječkih gimnazija na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće, ponajprije kakav je bio prosječni profesor. Prosječni profesor bio je rođen u Hrvatskoj (u užem geografskom smislu i kontekstu postojanja Trojedne Kraljevine) i bio je rimokatoličke vjere. Dolazio je iz redova svjetovnjaka. Studije je završio u Zagrebu, ali postoji velika šansa da je studirao i izvan Hrvatske (u širem geografskom smislu Republike Hrvatske), vjerojatno u nekom od gradova Austro-Ugarske Monarhije, najizglednije Beču. Uz to što je govorio hrvatski jezik, govorio je i dva strana jezika, od kojih je jedan njemački, a ako se služio i latinskim, vrlo je izgledno da se služio i grčkim jezikom. Što se tiče bračnog statusa, podjednaka je mogućnost da je oženjen i da nije, kao što je podjednaka mogućnost i da je služio vojsku i da nije. Prije zaposlenja u jednoj od osječkih gimnazija radno je iskustvo stekao u jednoj gimnazijskoj ustanovi, a u osječkoj se gimnaziji zaposlio kad mu je bilo oko 29 godina.

Uz navedena osnovna obilježja profesora osječkih gimnazija, može se doći i do širih zaključaka. Jedan od takvih jest da su profesori osječkih gimnazija imali snažan međunarodni pečat koji se ogledao u tri osnovne stavke. Prva je ta da se 14,07% profesora rodilo izvan Hrvatske (u širem geografskom smislu), što svakako pridonosi različitosti i internacionalizaciji. Druga je stavka služenje stranim jezicima, odnosno podatak da je profesor osječkih gimnazija prosječno govorio 2,34 strana jezika, što je omogućavalo

utjecaj ideja i kultura drugih naroda, ponajviše njemačkih. I treće, čak je 53,73% profesora u nekom trenutku studiralo izvan Hrvatske (u širem geografskom smislu), što je nedvojbeno proširilo njihove vidike i upoznalo ih s drugim narodima.

Malice i sposobnici profesora pokazali su se kao koristan izvor za sastavljanje kolektivne biografije profesora. Njihova je prednost što sadrže vrlo korisne osnovne podatke o profesorima, navedeni podaci su uniformni i nalaze se na jednome mjestu, što svakako vremenski olakšava istraživanje. Najveći nedostatak matica i sposobnika jest mogućnost da nisu bili redovno ažurirani, kao i mogućnost da sadrže pogreške.

Korištenje kolektivne biografije kao načina produbljivanja spoznaja o obrazovnom sustavu i, konkretnije, o profesorima gimnazija također se pokazalo kao uspješno jer je dobivena slika prosječnog profesora, a ne uobičajena slika samo uspješnih pojedinaca koji zapravo ne daju stvarnu sliku kolektiva kojem pripadaju, a kojima je posvećena većina znanstvenih radova. Posebno korisno bilo bi napraviti dublje analize i korelacije dobivenih podataka, no kako bi to premašilo opseg ovoga rada, to ostavljamo za buduće članke.

³³ HR-DAOS-157. VGO. Knjiga 114. Matica i sposobnik za učitelje 1882-1900. ; Knjiga 115. Matica i sposobnik za učitelje 1905-1928.. ; HR-DAOS-158. RG. Knjiga 34. Matica i sposobnik za učitelje 1871-1905. ; Knjiga 35. Matica i sposobnik za učitelje 1905-1913.

³⁴ Isto.

LITERATURA

Broady, Donald. French prosopography: definition and suggested readings. // *Poetics* 30(2002), str. 381-385.

Filipović, Sergej. Osječko srednje školstvo od 1729. godine do početka Prvog svjetskog rata. // *Essehist* 2(2010), str. 44-51.

Firinger, Kamilo. Osječka gimnazija (1729.-1929.). // *Život i škola* 5(1956), str. 1-9.

Gaćina Škalamera, Sonja. // *Gimnazija u Osijeku. // Klasične gimnazije u Hrvatskoj / uredila Štefka Batinić. Zagreb: Hrvatski školski muzej, 2007. Str. 77-82.*

Gaćina Škalamera, Sonja. // *Gimnazijski profesori. // Klasične gimnazije u Hrvatskoj / uredila Štefka Batinić. Zagreb: Hrvatski školski muzej, 2007. Str. 47-53.*

Horbec, Ivana ; Matasović, Maja ; Švoger, Vlasta. *Od protomodernizacije do modernizacije školstva u Hrvatskoj: zakonodavni okvir. Zagreb : Hrvatski institut za povijest, 2017.*

Mažuran, Ive. Realna gimnazija u Osijeku 1870-1941. // *Zbornik za historiju školstva i prosvjete* 7(1973), str. 69-86.

Radman, Ljuba. *Gimnazije u Osijeku. // Povijesni pregled razvoja osječkih gimnazija // Ravnatelji, profesori i maturanti 1729. – 2000. uredio Julijo Martinčić. Osijek-Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti. Zavod za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku, 2001. Str. 9-20.*

Sršan, Stjepan. Nobelovac Lavoslav Leopold Ružička (1887. – 1976.) i njegovo osječko školsko okruženje 1894. – 1906. godine. // *Glasnik arhiva Slavonije i Baranje* 9(2007), str. 183-199.

Sršan, Stjepan. *Profesori osječkih gimnazija 1855. – 1945. Osijek : Državni arhiv u Osijeku, 2009.*

Stone, Lawrence. *Prosopography. // Daedalus* 100 (1971), str. 46-79.

Szabo, Agneza. *Prilog istraživanju hrvatskoga srednjeg školstva u 19. stoljeću. // Nastavni vjesnik* 1(1997), str. 17.-25.

Verboven, Koenrad ; Carlier, Myriam ; Dumolyn, Jan. // *A Short Manual to the Art of Prosopography. // Prosopography Approaches and Applications. A Handbook. / Linacre College, 2007. Str. 35-69.*

ARHIVSKI IZVORI

HR-DAOS-157. *Velika gimnazija Osijek. Knjiga 114. Matica i spsobnik za učitelje 1882-1900.*

HR-DAOS-157. *Velika gimnazija Osijek. Knjiga 115. Matica i spsobnik za učitelje 1905-1928.*

HR-DAOS-158. *Realna gimnazija. Knjiga 34. Matica i spsobnik za učitelje 1871-1905.*

HR-DAOS-158. *Realna gimnazija. Knjiga 35. Matica i spsobnik za učitelje 1905-1913.*

A COLLECTIVE BIOGRAPHY OF PROFESSORS OF OSIJEK'S GRAMMAR SCHOOLS AT THE TURN OF THE 20TH CENTURY BASED ON THE REGISTERS OF PROFESSORS AND THEIR COMPETENCES

SUMMARY

This paper analyzes the data on professors of Osijek's grammar schools at the turn of the 20th century. Drawing from several available registers of professors and their competences, nowadays preserved at the National Archives in Osijek, as well as relevant studies regarding education and the history of Osijek's schooling system and grammar schools, the paper offers a prosopographical

reconstruction of the image of Osijek's professors during the aforementioned period. The paper concludes with an indication of what an average professor from Osijek at the turn of the century looked like.

Keywords: collective biography, professors, Osijek, grammar schools.